

سرگذشت سلطان مسعود غزنوی

برگرفته از کتاب زین الاخبار اثر ابوسعید گردیزی

○ پرویز عادل

تاریخ مسعودی یا **تاریخ بیهقی** نقل نشده است؟ و چرا زین الاخبار گردیزی بدان منظور انتخاب گشته است؟

بازنویس در این مورد عقیده دارد که اطلاعات تاریخ بیهقی، وسیع، مشروح و مفصل است، درحالی که مطالب تاریخ گردیزی، مختصر، موجز و ساده است. از آنجا که سعی مؤسسه فرهنگی اهل قلم و سازمان ملی جوانان بر این است که وقایع تاریخی و منابع به زبان ساده و قابل درک به خوانندگان جوان ارائه گردد، بنابراین تاریخ گردیزی بدان منظور انتخاب شد. (ص ۸)

گردیزی نسبت به خاندان غزنوی احترام زیادی قائل بوده و نام آنها را بادعای «رحمة الله» همراه نموده است. در مورد سلطان مسعود، که به دست سپاهیان از حکومت خلع و به قتل رسید، لقب «امیر شهید» را به کار برده و در توجیه اشتباهات وی نیز، آن امر را به قضای الهی و دست تقدیر نسبت می‌دهد. (ص ۹)

فهرست مطالب کتاب سرگذشت سلطان مسعود غزنوی [برگرفته از کتاب زین الاخبار اثر ابوسعید محمود گردیزی] از این قرار است: مقدمه، تاریخ مختصری از سلسله غزنویان؛ روابط غزنویان با خلفای عباسی؛ تشکیلات و سازمان‌های اداری و نظامی غزنویان؛ اوضاع فرهنگی، ادبی و هنری غزنویان؛ سرآغاز سخن، تسلط امیرمسعود بر ری و اصفهان؛ ولایت امیر ابومحمد محمدبن یمین‌الدوله؛ بیان نحوه خلع امیرمحمد؛ ولایت ابوسعید مسعودبن یمین‌الدوله؛ ذکر بردار کردن امیرحسنک وزیر؛ بیان دیگر اقدامات سلطان مسعود در بلخ؛ عزیمت سلطان مسعود به غزنین؛ بیان اقدامات ترکمانان در خراسان؛

«کارنامه دانشوران ایران و اسلام»، عنوان طرحی علمی - فرهنگی است که از سوی سازمان ملی جوانان و به وسیله انتشارات اهل قلم به اجرا درآمده است. کتاب سرگذشت سلطان مسعود غزنوی سی و چهارمین اثر از مجموعه «کارنامه دانشوران ایران و اسلام» و بازنویسی و تلخیصی از کتاب زین الاخبار اثر ابوسعید محمود گردیزی می‌باشد که در قرن پنجم هجری قمری به رشته تحریر درآمده است.

زین الاخبار یکی از قدیمی‌ترین منابع تاریخ عمومی به زبان پارسی است که در حدود سال ۴۴۰ هـ. ق. مقارن سلطنت غزنویان درباره تاریخ عالم، نوشته شده است. این کتاب به شیوه نویسندگان عهد سامانی نوشته شده و به سبک تاریخ بلعمی شباهت دارد. از مختصات آن رعایت جانب ایجاز و اختصار، ذکر فهرست حوادث، خودداری از طولانی کردن کلام و عدم ورود به جزئیات می‌باشد.

گردیزی این اثر را در زمان پادشاهی سلطان عبدالرشید پسر سلطان محمود غزنوی در غزنین به پایان برد و آن را به خاطر لقب سلطان که «زین‌المله» بود، کتاب زین الاخبار نامید. این اثر، تاریخ عالم را از اولین پادشاهان ایرانی مثل طهمورث و سلسله پیشدادیان آغاز نموده و آنرا تا سال ۴۳۲ هـ. ق. ادامه داده است. کتاب زین الاخبار برای موضوع خراسان‌شناسی تا پایان دوران سامانیان نیز حائز اهمیت فراوانی است. چون از اثر مفقود شده ابوعلی سلامی، یعنی **التاریخ فی اخبار ولایة خراسان** استفاده نموده است. (صص ۳۶)

ممکن است برخی بر این عقیده باشند که چرا سرگذشت سلطان مسعود غزنوی از کتاب

- سرگذشت سلطان مسعود غزنوی (برگرفته از کتاب زین الاخبار اثر ابوسعید گردیزی)
- به کوشش: ابوالحسن مبین
- زیر نظر: اکبر ایرانی و علیرضا مختارپور [برای] سازمان ملی جوانان
- ناشر: مؤسسه فرهنگی اهل قلم، چاپ اول، ۱۳۸۱، ۴۰۰۰ نسخه، ۱۲۰ ص، ۸۵۰ تومان

اصطلاحات تاریخی نیز حائز اهمیت است. بازنویس محترم کوشیده است تا اصطلاحات تاریخی را به خوانندگان جوان به طرز گویا و مشخص توضیح دهد. همانند: معرفی کامل اماکن تاریخی و جغرافیایی، معانی لغات و کلمات، توضیح و تفسیر القاب سلطنتی، تفسیر جملات ثقیل به زبان ساده و روان، معرفی قبایل، خاندان‌ها و خانواده‌های تاریخی، معرفی شخصیت‌های برجسته سیاسی، و مواردی از این قبیل.

در پایان کتاب، فهرست مهمترین وقایع تاریخی سلسله غزنویان، اطلاعات یا اخبار مفیدی بدست می‌دهد. این وقایع به صورت سالشماری تنظیم شده و در مقابل هر سال قمری، مهمترین واقعه تاریخی آن سال درج گردیده است. این فهرست که از سال ۳۵۱ هـ. ق و با استقرار الپتگین در غزنه آغاز گشته است، در سال ۵۸۲ هـ. ق. با پیروزی غوریان و انقراض دولت غزنوی به پایان می‌رسد.

در ادامه نیز نقشه‌ها و تصاویر آمده است که عبارتند از: ۱ - نقشه وسعت امپراتوری غزنوی در ۴۹۳ هـ. ق. ۲ - نقشه افغانستان کنونی ۳ - نقشه خراسان، افغانستان و ماوراءالنهر برای مشخص کردن صحنه‌های نبرد غوریان با ترکمانان ۴ - نقشه وسعت امپراتوری غزنویان در سال ۴۳۱ هـ. ق. در پایان اثر نیز فهرستی از منابع و مآخذ مربوط به سلسله غزنویان ضمیمه گشته است تا مورد استفاده علاقه‌مندان قرار بگیرد.

کتاب حاضر به یمن تلاش بازنویس آن از اطلاعات کاربردی و مفیدی برخوردار گردیده و در واقع بسیار فراتر از صرفاً بازنویسی و ساده‌نگاری یک متن تاریخی است.

می‌گردد که عدم درایت سلطان مسعود باعث شد دولت غزنویان رو به افول نهاده و مقهور ترکمانان سلجوقی گردد.

بازنویس درباره روابط غزنویان و خلافت عباسی به روابطی دوستانه معتقد است و دلیل آن را اتحاد آنها بر علیه فاطمیان و اسماعیلیان ذکر نموده است. او سپس در زمینه تشکیلات اداری، از نهاد مظالم، دیوان وزارت، دیوان رسالت یا رسایل، دیوان عرض، دیوان اشرف و دیوان وکالت سخن رانده است. وی همچنین دولت غزنوی را دولتی ارتش‌سالار دانسته و از مناصبی چون سالار غلامان، حاجب بزرگ و غلامان خاص یا غلامان سرایی سخن گفته است. بازنویس در بخش فرهنگی، ادبی و هنری بر این باور است که غزنویان شدیداً تحت تأثیر فرهنگ ایرانی - اسلامی بودند و یادآور می‌گردد که در این دوره بود که پایگاه ملک الشعرائی پدیدار شده و سبک خراسانی و مهمترین حماسه‌سرایی ایران پدید آمده است. او در این زمینه به ذکر اوصاف و آثار شاعران و اندیشمندان و بزرگانی همانند **فردوسی طوسی**، **فرخی سیستانی**، **منوچهری دامغانی**، **کسائی مروزی**، **عسجدی**، **غضایری**، **عنصری بلخی**، **ابونصر مشکان**، **ابوریحان بیرونی**، **ابوالفضل بیهقی**، **ابوالعالی نصرالله منشی**، **مسعود سعد سلمان**، **عثمان مختاری**، **سیدحسن غزنوی**، **سنایی غزنوی** و **ابوالفرج رونی** پرداخته و سپس اقدامات علمی و فرهنگی سلاطین غزنوی را برشمرده است، مانند احداث کتابخانه و احداث مسجد جامع عروس آسمان.

اثر حاضر به دلیل ارائه معانی واژه‌ها یا

انتخاب وزیر جدید؛ لشکرکشی به هندوستان و فتح قلعه سرستی؛ لشکرکشی به گرگان و طبرستان؛ بیان نبرد میان بکتغدی با ترکمانان؛ بیان اظهار عصیان احمد ینالتگین؛ تاجگذاری سلطان مسعود؛ لشکرکشی به هندوستان و فتح قلعه هانسی؛ بیان نبرد میان سباشی با ترکمانان؛ لشکرکشی به ماوراءالنهر؛ بیان مصالحه سلطان با ترکمانان؛ عزیمت سلطان مسعود به هرات؛ بیان نبرد دندانقان؛ نامه سلطان مسعود به ارسلان خان؛ حرکت سلطان مسعود به سوی هندوستان؛ بیان دستگیر کردن سلطان مسعود؛ حکومت مودودبن مسعودبن محمود؛ بیان نبرد میان امیر مودود و امیرمحمد؛ فهرست مهمترین وقایع تاریخی سلسله غزنوی؛ نقشه‌ها و تصاویر؛ فهرست منابع و مآخذ دوره غزنوی.

بازنویس علاوه بر مقدمه، توضیحات مبسوط و مفیدی نیز تحت عنوان «تاریخ مختصری از سلسله غزنویان» آورده است که در آن به بررسی اوضاع جامعه غزنوی در دوران سلطان مسعود غزنوی پرداخته و سپس روابط غزنویان با خلفای عباسی، تشکیلات و سازمان‌های اداری و نظامی غزنویان و همچنین اوضاع فرهنگی، ادبی و هنری غزنویان را به بحث و بررسی کشیده است. او ابتدا به چگونگی ظهور دولت غزنویان پرداخته و سپس طی تحلیلی از دوران الپتگین به دوران سبکتگین گذر نموده و معتقد است که بنیاد حکومت مستقل و قدرتمند غزنویان در زمان سبکتگین پایه‌ریزی شده است. او آن دوران را زمینه‌ساز حکومت قدرتمند سلطان محمود دانسته و سپس ضمن اشاره به کشمکش‌های پدربان و پسران متذکر